

- вжитті заходів, у межах компетенції, для встановлення місцезнаходження фізичних осіб України за кордоном;
- співпраці з міжнародними й громадськими організаціями та благодійними фондами з метою вирішення питання повернення в Україну наших співвітчизників, які потрапили в скрутне становище за кордоном;
- поширенні інформації, що спрямована на підвищення рівня знань про міграційне та трудове законодавство конкретної іноземної держави, про дії в типових проблемних ситуаціях.

У всіх згаданих ситуаціях громадянам України рекомендується звертатися з письмовою заявою на поштову або електронну адресу дипломатичного представництва чи консульської установи України у відповідній іноземній країні

Джерела

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року [Електронний ресурс]. – <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>

3. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21 січня 1994 року [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>

4. Діяльність Департаменту консульської служби. [Електронний ресурс]. – <http://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/directorate>.

5. Про Консульський статут України: Указ Президента України від 2 квітня 1994 року [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/127/94>

6. Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій у дипломатичних представництвах та консульських установах України: Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 року [Електронний ресурс]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04/page>

7. Консульський захист громадян [Електронний ресурс]. – <http://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/cons>

8. Цирфа Ю. «Я – громадянин»: почесно і... вигідно // Віче. – 2012. – № 21. – С. 26–30.

Законодавче регулювання кредитного договору: новели та практичні рекомендації



Анастасія ПАНДУРСЬКА,
ад'юнкт кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

Для підтримки стабільності та надійності функціонування банківської системи в Україні важливою є наявність нормативно-правових актів, що регламентують правовий стан суб'єктів банківської діяльності під час укладення кредитних договорів, які визначають права та обов'язки їхніх учасників (позичальників та кредиторів), а також створюють умови для їх відповідного виконання, що визначаються до укладення цих договорів. Окрім цього, чинним законодавством повинні бути закріплені необхідні заходи захисту від порушень інтересів сторін, відновлення порушених прав і притягнення винних осіб до відповідальності. Усвідомлення ймовірної відповідальності за недотримання правових норм і договірних зобов'язань дасть змогу учасникам кредитних правовідносин банківської сфери уникнути несприятливих наслідків, а також повну свободу в підприємницькій діяльності без порушення прав та інтересів інших осіб.

Чинне законодавство України має досить серйозні прогалини та істотні суперечності правових норм у регулюванні правовідносин, що виникають під час укладення кредитних договорів. Серед них, наприклад, нерегульованість режиму банківської таємниці, механізму компенсації моральної шкоди за порушення прав сторін,

механізму повернення грошей, наданих кредитором (банківською установою) позичальникам, недосконалість звернення стягнення на заставне нерухоме майно, продаж заставного майна на аукціонах тощо. Ці обставини, а також велика кількість позовів до судових інстанцій у зв'язку з порушеннями учасниками правовідносин



зобов'язань під час невиконання та невідповідного виконання умов кредитного договору свідчать про необхідність проведення наукових досліджень з проблем, що постають під час регулювання окремого цивільно-правового інституту, а саме кредитного договору.

Нині, у зв'язку з виданням низки нових нормативно-правових актів активізуються відносини, що ґрунтуються на договорах іпотеки, лізингу, різних видів кредитування, які викликають дедалі більший інтерес у населення.

Диспозитивні норми чинного законодавства України дозволяють визначити в договорі практично будь-які умови, що в багатьох випадках зводять до мінімуму можливу відповідальність банків перед клієнтами (позичальниками). Водночас банки також не захищені від порушення своїх інтересів.

Велика завантаженість судових інстанцій, відсутність досить чіткого регулювання судової системи, жорсткі рамки нормативно-правових актів подеколи зумовлюють неможливість надання фінансових послуг кредитними організаціями, а в разі їх надання є ймовірність виникнення труднощів з поверненням коштів під час порушення контрагентом своїх зобов'язань.

У зв'язку з цим необхідно вдосконалити чинне законодавство України, що регулює механізм реалізації кредитного договору з метою його ефективного застосування.

Так, ст. 55 Закону України «Про банки та банківську діяльність» визначає регулювання відносин банку з клієнтом, а саме:

- відносини банку з клієнтом регулюються законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України та угодами (договорами) між клієнтом та банком;
- банк зобов'язаний докладати максимальних зусиль для уникнення конфлікту інтересів працівників банку і клієнтів, а також конфлікту інтересів клієнтів банку;
- банкам забороняється вимагати від клієнта придбання будь-яких товарів чи послуг від банку або від спорідненої чи пов'язаної особи банку як обов'язкову умову надання банківських послуг;
- банкам забороняється в односторонньому порядку змінювати умови укладених з клієнтами договорів, зокрема, збільшувати розмір відсоткової ставки за кредитними договорами або зменшувати її розмір за договорами банківського вкладу (крім вкладу на вимогу), за винятком випадків, установлених законом [1].

Зважаючи на останнє положення щодо змін умов кредитних договорів з боку банківських установ, не можемо погодитися з їх діями протягом останніх років. Як свідчить судова практика щодо розгляду справ із визнання кредитних договорів недійсними протягом останніх 10 років, спостерігається тенденція порушень умов кредитних договорів саме банківськими установами.

Після узагальнення судової практики Верховним Судом України (надалі – ВСУ), з'ясовано, що певну складність для судів становлять справи щодо правомірності підвищення відсоткової ставки згідно з ч. 2 ст. 1056 та ст. 1061 Цивільного Кодексу України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку» № 661 від 12 грудня 2008 р. Цим нормативним документом передбачено, що встановлений кредитним договором розмір відсотків не може бути збільшений банком в односторонньому порядку, а також, що умова договору банківського вкладу щодо права банку змінювати розмір відсотків на строковий вклад в односторонньому порядку є нікчемною. Проте, як убачається з матеріалів справ, банки надсилали повідомлення про підвищення відсот-

ків за кредитним договором із січня–лютого 2009 року з посиланням, зокрема, на те, що ще в грудні 2008 року банком прийнято таке рішення, і на його підставі зроблено перерахунки відсотків за договором [2].

Під час розгляду таких справ у судів виникали запитання:

- яка процедура та форма прийняття банком постанови або рішення і чи може братися до уваги це рішення, якщо воно прийняте після набрання чинності законом № 661?

- чи є належним повідомленням боржника наявність у банку поштового реєстру, який містить інформацію про відправлення боржникові листа щодо підвищення відсоткової ставки?

- чи є достатнім у такому разі тільки повідомлення боржника про підвищення відсоткової ставки, в якому зазначаються дата отримання листа банку та підпис особи, що його отримала?

Тут же ВСУ наголошує, що суди мають зважати на таке:

- беручи до уваги закріплені Конституцією України принцип незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів (ч. 1 ст. 58), усі рішення банку в будь-якій формі (постанова, рішення, інформаційний лист) щодо підвищення відсоткової ставки в односторонньому порядку після 10 січня 2009 року є неправомірними (Рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99 у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів);

- належним повідомленням боржника про підвищення відсоткової ставки за кредитом є спосіб, визначений сторонами в договорі. Банк має довести, що він повідомив боржника в належний спосіб. На підтвердження доведеності цього факту суд, на нашу думку, може використовувати положення ЦПК, що стосуються процедури направлення повісток і повідомлень (так званий локальний предмет доказування);

- неправомірною є зміна відсоткової ставки навіть у разі належного повідомлення, якщо договором чітко передбачено підписання в таких випадках додаткової угоди;

- потрібно також враховувати поведінку сторін після прийняття рішення банком щодо зміни відсоткової ставки, зважаючи на положення цивільного законодавства про укладення та зміну договору, зокрема:

а) якщо боржник сплачує відсотки за новою ставкою, то пропозицію слід вважати прийнятою і правочин – учиненим, враховуючи частини 2, 3 ст. 205, ч. 2 ст. 642 ЦК (навіть за відсутності доказів про належне повідомлення боржника), бо фактичні дії свідчать про прийняття пропозиції;

б) якщо боржник сплачує відсотки за попередньою ставкою та не вчиняв інших дій щодо прийняття пропозиції, то це свідчить про відсутність домовленості й у такому разі слід дотримуватися умов договору [3].

Так, Голосіївський районний суд м. Києва рішенням від 21 вересня 2009 року задовольнив позов Г. та визнав незаконними дії АКБСР «Укрсоцбанк» щодо підвищення відсоткових ставок за кредитними договорами, зобов'язав банк перерахувати здійснені платежі, зарахувавши їх на погашення кредиту. Верховний Суд України ухвалою від 2 червня 2010 року скасував рішення Апеляційного суду м. Києва від 10 грудня 2009 року, яким рішення першої інстанції скасовано та відмовлено в позові, залишивши без змін рішення місцевого суду. Суд касаційної інстанції виходив із того, що 21 жовтня 2008 року банк надіслав позивачці листи з пропозицією підписати додаткові угоди про підвищення відсоткових ставок

за кожним кредитом. Проте Г. такі пропозиції не прийняла, угоди не підписала, продовжувала сплачувати відсотки згідно з первинними умовами договорів й одночасно звернулася до банку з проханням надати обґрунтування причин підвищення відсоткових ставок, оскільки на порушення умов договору в надісланих їй листах не містилося такого мотивування, на що відповіді не отримала [3].

Стаття 56 Закону України «Про банки та банківську діяльність» встановлює, що клієнт має право доступу до інформації щодо діяльності банку.

Банки на вимогу клієнта зобов'язані надати йому:

- відомості, які підлягають обов'язковій публікації, про фінансові показники діяльності банку та його економічний стан;
- перелік керівників банку та його відокремлених підрозділів, а також фізичних та юридичних осіб, які беруть істотну участь у банку;
- перелік послуг, що надаються банком;
- ціну банківських послуг;
- іншу інформацію та консультації з питань надання банківських послуг та ін. [1].

Відповідно до внутрішніх рішень банківських установ і на підставі типових форм кредитний працівник готує кредитний договір та іншу кредитну документацію.

Згідно зі ст. 1054 Цивільного Кодексу України (надалі – ЦК України) за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати кошти (кредит) позичальникові в розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. Як указано в законі, до кредитного договору застосовуються правила, передбачені ЦК України щодо договору позики, якщо інше не передбачене правилами про кредит і не впливає із суті кредитного договору (ч. 2 ст. 1054 ЦК України). З огляду на це всі правила, які стосуються відсотків за договором позики, обов'язків позичальника з повернення суми боргу, наслідків порушення позичальником договору позики, наслідків втрати забезпечення виконання зобов'язань позичальником, цільового характеру позики, вексельного оформлення позикових відносин, поширюються на положення кредитного договору, позаяк інше законом не визначене і не впливає із суті договору.

Слід зазначити, що кредитний договір є консенсуальним і двосторонньо зобов'язальним, також ст. 1054 ЦК України розглядає кредитний договір як правочин, з якого одночасно виникають обов'язки банку видати кредит, а позичальника його повернути. Крім того, сторони за кредитним договором чітко визначені в законі: банк або інша фінансова установа (кредитодавець), що має ліцензію Національного банку України на всі або окремі банківські операції, і позичальник, який одержує кошти для підприємницьких чи споживчих цілей [4].

Вважається, що для характеристики кредитного договору істотним є питання про те, якою мірою юридично пов'язані, з однієї сторони, кредитодавець своїм зобов'язанням надати кредит, та з другої – позичальник своїм зобов'язанням прийняти надане кредитодавцем. Обов'язок надати кредит підлягає виконанню кредитодавцем на умовах, передбачених договором, і в разі порушення цього обов'язку він несе перед боржником (позичальником) відповідальність, установлену законом і договором. Виконання такого обов'язку тягне за собою початок нараховування відсотків за надану грошову суму, що слугує однією з підстав для витребування повернення цієї суми кредитодавцем. Відмова кредитодавця від виконання цього обов'язку допускається за наявності обставин, які свідчать про те, що надана позичальникові сума не буде своєчасно повернута (ч. 1 ст. 1056 ЦК України) [4].

До таких обставин можна віднести, наприклад, наявність у позичальника незадовільної структури платіжного балансу (неплатоспроможність). Підставою для відмови від подальшого кредитування позичальника є і

порушення останнім передбаченого договором обов'язку цільового використання кредиту (ч. 3 ст. 1056 ЦК України). На відміну від кредитодавця позичальник менш жорстко пов'язаний своїми обов'язками, що виникають із кредитного договору, до отримання суми позики. За загальним правилом позичальник має право відмовитися від одержання кредиту, попередньо повідомивши про це кредитора до встановленого договором строку надання кредиту (п. 2 ст. 1056 ЦК України). З цього правила законом, іншими нормативно-правовими актами або договором можуть бути зроблені винятки. Кредитний договір, під страхом його абсолютної недійсності (нікчемності), має бути укладений у письмовій формі (ст. 1055 ЦК України) [4].

Зазвичай кредитні організації використовують розроблені ними типові форми таких договорів, внести зміни до яких вельми непросто. Тобто від самого початку виникнення правовідносин між кредитодавцем та позичальником кредитний договір є кабальним для позичальника.

Іноді такі формуляри або стандартні бланки договору набувають для позичальника характеру договору приєднання, який підлягає регулюванню ст. 634 ЦК України. Крім того, під час відкриття кредитної лінії, що створює обов'язок банку надати позичальнику суми кредиту частинами в рамках обумовленого ліміту, оформляються строкові зобов'язання, які фіксують боргові межі щодо окремої порції позики.

Найчастіше кредитний договір укладають шляхом складання одного документа, підписаного сторонами, іншими правовими актами або угодою сторін, що можуть установлювати додаткові вимоги до форми кредитного договору.

У сучасній юридичній практиці є припустимим укладення кредитного договору за допомогою електронних торговельних систем, без оформлення договору на паперовому носії, а також з використанням факсимільного відтворення підпису шляхом механічного або іншого копіювання, електронно-цифрового підпису або іншого аналога.

У зв'язку з виникненням нових форм кредитування, пов'язаних із он-лайн-трейдингом або он-лайн-кредитуванням, виникають певні технічні труднощі, оскільки інтернет-трейдинг та он-лайн-кредитування передбачають передачу даних електронним способом, а це потребує додаткових гарантій щодо збереження даних повідомлення і насамперед даних про банківський рахунок користувача.

Необхідно також розв'язувати проблему оформлення документів, які повинні мати доказову силу в суді. Ця проблема може бути розв'язана шляхом використання користувачами-фізичними особами електронно-цифрового підпису (ЕЦП).

Сьогодні сфера застосування ЕЦП для фізичних осіб є вкрай обмеженою.

Так, Закон України «Про електронний цифровий підпис» визначає, що електронним підписом є дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних [5].

Незважаючи на прийняття Закону України «Про електронний цифровий підпис», через відсутність відповідної інфраструктури ЕЦП використовується тільки в корпоративних мережах, переважно юридичними особами, а інформаційна система ЕЦП загального користування не створена й досі.

Отже, узагальнюючи викладене вище, доходимо висновку, що під час укладення кредитного договору в ньому обов'язково має бути визначено:

- об'єкти кредитування;
- строк і розмір кредиту;

- порядок надання та погашення кредиту;
- відсоткову ставку та умови її регуляції;
- право перевірки цільового використання кредиту, що надається кредитором позичальнику;
- процедуру реалізації забезпечення (наприклад, заставу);
- перелік документації та строки надання її позичальником кредиторам;
- взаємні зобов'язання і відповідальність сторін;
- санкції та ін.

У кредитному договорі обов'язково має бути зазначено попередні умови надання кредиту (оформлення застав, гарантії, поруки, фінансованих договорів або контрактів, відкриття акредитивів під час фінансування експортних проектів та ін.).

Остаточний текст кредитної документації в трьох примірниках (два – для банку, один – для позичальника) реєструється в журналі реєстрації кредитних договорів і передається на підписання позичальнику. За необхідності державної реєстрації та нотаріального посвідчення кількість примірників кредитної документації збільшують. Підписи й печатки на документах мають бути звірені з карткою підписів позичальника, яка оформляється на підставі Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні [6].

Джерела

1. Закон України «Про банки та банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку» [Електронний ресурс]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/661-17>

3. Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин [Електронний ресурс]. – <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/F7B77DDB0B200007C22577F200512993>

4. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

5. Закон України «Про електронний цифровий підпис» [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/852-15>

6. Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні: Постанова Правління Національного банку України [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11>

21



Про запровадження системи управління якістю у сферу надання адміністративних послуг: окремі проблеми та шляхи їх розв'язання



Василь ПЕТЬОВКА,
народний депутат України

Процеси демократизації суспільних перетворень в Україні визначають пріоритет публічно-сервісної спрямованості діяльності органів виконавчої влади в ході реалізації повноважень, покладених на них чинним законодавством. У цьому контексті Закон України «Про адміністративні послуги» [1] є тією законодавчою основою, на якій має бути побудована система надання адміністративних послуг. У Посланні Президента України до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році» серед пріоритетів реформування у сфері дерегуляції та мотивації бізнесу до зростання названо, зокрема, приведення законодавства та відомчих підзаконних актів відповідно до норм законів України «Про адміністративні послуги» та «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності».